

МЕДІАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРАКТИЦІ: ДОСВІД ФРАНЦІЇ Й БЕЛЬГІЇ¹

Проблема ефективного і швидкого вирішення конфліктів завжди гостро стояла перед системою державного правосуддя. Питання примирення порушували у своїх дослідженнях такі вчені-правники, як Х.Д. Алікперов, Є.В. Давидова, О.Г. Кібальний, І.Г. Соломоненко, Е.В. Жидков, Р.Р. Максудов, М.Г. Флямер, Г.К. Герасенкова, Є.А. Симонова [Див.: 1; 4-6; 8].

За сучасних умов, коли в багатьох країнах проводяться реформи по демократизації суспільних інститутів, усе більшого значення набувають нові посередницькі форми вирішення конфліктів, що гарантують і розширюють соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян.

Програми відновного правосуддя впроваджуються в різних країнах світу, починаючи з середини 70-х років минулого сторіччя. Форми їх реалізації і моделі функціонування є досить різними. Наразі Україна знаходиться на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя. Власне, тому і вважаємо доцільним зробити огляд існуючих програм в інших державах.

Криза традиційного покарання породила одночасно появу в науці нових концепцій реакції суспільства й держави на злочини насамперед невеликої ваги. Найчастіше в юриспруденції країн Західної Європи та США для їх характеристики використовується англійський термін "diversion" (відхилення, відхід), тому що суть альтернативних заходів, як правило, полягає у спробі вирішення кримінально-правового конфлікту поза рамками класичної кримінальної юстиції, минаючи відповідно такі юридичні наслідки вчинення злочину, як кримінальне переслідування й покарання [2, с. 106].

Протягом останніх років медіація все частіше є одним з альтернативних способів урегулювання конфліктів. Слід зазначити, що

ця тенденція не характерна, зокрема, ні для Франції, ні для Бельгії. Разом із тим як європейські країни континентальної системи права, так і англо-саксонської, "common law" виявляють все більший інтерес до медіації і звертаються до американського досвіду, адаптуючи його до свого законодавства.

Діяльність Ради Європи відчутно сприяла впровадженню медіації в законодавство різних країн. Робота, проведена під егідою Ради Європи, дозволила значно поширити медіацію, про що свідчить, наприклад, резолюція № 1 «Відправлення правосуддя у XXI столітті», прийнята на 23 Конференції Європейських міністрів юстиції 9 червня 2000 року. Слід особливо відзначити значення прийняття Рекомендацій Rec (98)1 і Rec (99)19 для розвитку таких напрямів, як медіація відповідно в галузі сімейного і кримінального права [3, с. 130].

Медіація, посередництво, добровільна угода вже досить давно застосовуються у Франції. Але спочатку вони не були повсюдною практикою через брак юридичної культури розв'язання конфліктів. Медіація є проміжною ланкою і завжди передбачає втручання третьої особи, яка, проте, не має права вирішувати спір. Оригінальність цього способу розв'язання конфліктів не стільки в наявності трьох сторін процесу, скільки в тому завданні, яке вона ставить перед собою і яке полягає у відновленні діалогу й рівноправних стосунків зі сторонами конфлікту з метою його надійного вирішення за допомогою третьої особи.

Як у Франції, так і в Бельгії, медіація "виросла" із практики. Законодавчі акти, що її формалізують і легалізують, з'явилися пізніше. У Франції таким став Закон від 4 січня 1993 р., розвинутий Законом від 23 червня 1999 р., а в Бельгії – Закон від 10 лютого 1994 р., який також доповнив КПК країни й низку підзаконних актів.

Процесуальною передумовою розвитку практики медіації послужив принцип доцільності порушення кримінального переслідування й широке застосування інституту відмови від нього не з формальних підстав, а за мотивами його недоцільності. Цю обставину також треба враховувати: за допомогою альтернатив кримінальному переслідуванню, у тому числі медіації, законодавець не тільки прагнув пом'якшити репресивний характер кримінального права, а й боротися з негативними наслідками залишення значної маси кримінально караних діянь без переконливої реакції з боку держави.

Основна ідея медіації схематично має такий вигляд: прокурор при ухваленні рішення про порушення кримінального переслідування в тій чи іншій формі ініціює процедуру медіації (примирення), що, у свою чергу, допоможе забезпечити відшкодування збитків потерпілому, усунути перешкоди, пов'язані з порушенням закону, реабілітувати індивіда. Остаточне рішення він приймає залежно від успіху або невдачі її проведення, тобто досягнуто згоди чи ні [7, с. 117-118].

Медіація як послуга у Франції доступна як для неповнолітніх, так і для повнолітніх правопорушників і застосовується за дуже широким колом справ з мінімальною кількістю яких-небудь формальних обмежень. Законодавством дозволяється пряма і непряма (опосередкована) медіації. Бажаним результатом є досягнення угоди, згідно з якою правопорушник визнає свою вину й матеріально відшкодовує завдані збитки. Яким би не був результат процедури, про нього повідомляють прокуророві, який і приймає остаточне рішення стосовно порушення чи закриття кримінальної справи.

Розглянемо, як вирішується питання, хто конкретно має бути нейтральним посередником, який намагається примирити сторони кримінально-правового конфлікту.

У Франції після численних коливань зупинилися на моделі так званої делегованої медіації. Хоча формально законодавець нічого й не уточнює із цього приводу в тексті КПК, але при проведенні медіації прокурор передає досьє у "профільну" громадську організацію, що не має безпосереднього відношення до системи кримінальної юстиції. Деталі варіюються залежно від регіонів країни, але за практикою, яка скрізь склалася, прокурор у Франції ніколи не бере участі у проведенні самої процедури медіації. Він лише приймає остаточне рішення про долю кримінальної справи після повернення до нього матеріалів із громадської організації, якій він делегував повноваження примирення.

На відміну від Франції, у Бельгії функції по проведенню медіації покладені безпосередньо на прокуратуру. Із цією метою в штатах прокуратур було засновано спеціальну прокурорську посаду в ранзі першого помічника прокурора, відповідального за цю процедуру. Крім того, у прокуратурах з'явилися спеціальні посади радників з медіації, які мають зайняти спеціалісти-кримінологи, юристи за освітою, та їх помічників – за фахом соціологи. Саме останні і вживають конкретні дії по примиренню потерпілого й особи, що має зазнати кримінального переслідування.

Послугу примирення у Франції надають асоціації супроводження потерпілих й акредитовані місцевим прокурором приватні медіатори, які уклали контракт з Міністерством юстиції. Питання спільної взаємодії та специфіки проведення в життя програм примирення узгоджуються між надавачами послуги примирення і прокурорами на місцевому рівні. Робота асоціацій і приватних медіаторів оплачується із центральних фондів (з державного або місцевого бюджету). Послуга медіації надається учасниками цієї процедури безкоштовно, при цьому варто зауважити, що переважна більшість медіаторів (70%) є волонтерами. Значна чисельність медіаторів, які працюють в асоціаціях, пройшли відповідну підготовку (хоча їх навчання й не є обов'язковим), оскільки від рівня якості надання послуги примирення залежить акредитація асоціації, а значить, і її фінансування.

Що стосується, власне, самої процедури медіації, то в цій країні законодавець зовсім її не формалізує, на відміну від тієї ж Бельгії, де процедура медіації стала справжнім автономним процесом і складається з низки стадій, які охоплюють:

- відбір справ для проведення медіації, де застосовується багато різноманітних критеріїв, вироблених практикою;

- підготовча стадія до реальної процедури примирення (зустрічі, переговори тощо). На практиці ця стадія займає в середньому три місяці, що, на думку багатьох фахівців, убиває ідею швидкого неформального подолання негативних ефектів злочину. За підсумками підготовчої стадії складається доповідь, що включає звіт про вжиті заходи й формулювання конкретних пропозицій, яка передається вказаному вище прокуророві;

- слухання справи в кабінеті прокурора, що відбувається на процесуальному рівні (з'ясування особистості, надання слова сторонам та ін.). У той же час адвокатам сторін, які беруть участь у слуханні, заборонено спілкуватися, полемізувати між собою (вони можуть лише давати поради клієнтам), щоб медіаційне засідання у прокурора не перетворилося на сурогат судового засідання. За підсумками слухання або складається протокол, або констатується неможливість застосування медіації (компромісу не досягнуто), або остаточно формулюються конкретні умови звільнення від кримінального переслідування, прийняті обвинуваченим;

- стадія виконання, що завершує процедуру. Якщо обвинувачений добровільно виконає умови (примушувати його до цього не можна), то

право державних органів на кримінальне переслідування припиняється, про що складається окремий протокол. Якщо умови медіації не виконано, прокурор відкриває офіційне кримінальне переслідування, для якого так звана невдача медіації не має ніякої юридичної сили [6, с. 117].

Повертаючись до законодавства Франції, зазначимо, що медіація в цій країні включає чотири етапи:

– підготовчий, що включає обмін інформацією між прокурором та асоціацією;

– аналіз конфлікту й попередня робота зі сторонами;

– безпосередня процедура примирення (медіація) й укладення угоди;

– закриття справи та її оцінка, після чого асоціація або приватний медіатор передає прокуророві офіційний звіт про процедуру медіації та її результати [3, с. 130, 131].

Список літератури: 1. *Аликперов Х.Д.* Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим // *Законность.* – 1999. – № 6. – С. 11-18. 2. *Головко Л.В.* Альтернативы уголовному преследованию в современном английском праве // *Правоведение.* – 1998. – №3. – С. 103-112. 3. *Горова А.* Приклади існуючих програм відновного правосуддя в інших країнах // *Відновне правосуддя в Україні.* – 2005. – № 1-2. – С. 130-133. 4. *Давыдова Е.В., Кибальник А.Г., Соломоненко И.Г.* Примирение с потерпевшим в уголовном праве. – Ставрополь: Право, 2002. – 86 с. 5. *Жидков Э.В.* Примирение сторон как средство разрешения социального конфликта в обществе // *Рос. судья.* – 2003. – № 9. – С. 3-7. 6. *Максудов Р.Р., Флямер М.Г., Грасенкова А.К.* Институт примирения в уголовном процессе: необходимость и условия развития // *Правозащитник.* – 2000. – № 2. – С. 18-23. 7. *Правовое обеспечение практики восстановительного правосудия: мировые тенденции и перспективы в России: Науч.-практ. конф. // Гос-во и право.* – 2003. – №9. – С. 114-121. 8. *Симонова Е.А.* Примирение с потерпевшим в уголовном праве России: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2002. – 18 с.

Надійшла до редакції 01.11.2006 р.

ⁱ Інформація, наведена в цій статті, базується на даних роботи «Міжнародний огляд програм відновного правосуддя» та дослідження моделей відновного правосуддя, проведеного Українським Центром Порозуміння.